INGLIZ BADIIY ADABIYOTIDA XUSHMUOMALALIK NUTQIY AKTINING SAYQALLASHUVI VA PRAGMATIK STRATEGIYALARI

Farhodova Shahzoda Umid qizi
Samarqand Davlat Chet tillar Instituti o'qituvchisi
farhodova.shahzoda@mail.ru
+998939973714

Annotatsiya: Ushbu maqolada pragmalingvistika va nutqiy aktlar nazariyasi qonuniyatlari asosida ingliz badiiy adabiyotida xushmuomalalik (politeness) fenomenining rivojlanishi va uning pragmatik strategiyalari tadqiq etilgan. Xushmuomalalik tushunchasi tinglovchining "ijtimoiy yuzi"ni asrash va nutqiy ziddiyatlarni yumshatishga qaratilgan maqsadli faoliyat ekanligi asoslangan. maqolada U.Shekspir, J.Ostin va Sh.Bronte kabi ingliz adabiyoti klassiklari asarlaridan olingan misollar yordamida ijobiy va salbiy xushmuomalalik taktikari, "Hamdardlik maksimasi" hamda modal fe'llar yordamida yuzaga chiquvchi bilvosita nutqiy aktlarning lisoniy tabiati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: *pragmalingvistika, xushmuomalalik strategiyalari, ijtimoiy yuz, salbiy xushmuomalalik, hamdardlik maksimasi, bilvosita nutqiy aktlar, ingliz adabiyoti.*

Abstract: This article investigates the development of the politeness phenomenon and its pragmatic strategies in English fiction, grounded in the principles of pragmalinguistics and speech act theory. It substantiates the concept of politeness as a goal-oriented activity aimed at preserving the hearer's "social face" (face-saving act) and mitigating potential conversational conflicts. Utilizing examples from the works of prominent English literary classics such as W. Shakespeare, J. Austen, and C. Brontë, the paper analyzes the linguistic nature of positive and negative politeness tactics, the "Maxim of Sympathy," and indirect speech acts facilitated by modal verbs.

Keywords: *pragmalinguistics, politeness strategies, social face, negative*

politeness, maxim of sympathy, indirect speech acts, English literature.

Pragmalingvistika va nutqiy aktlar nazariyasida xushmuomalalik (politeness) tushunchasi shunchaki jamiyatda qabul qilingan etiket qoidalarining yig‘indisi emas. U so‘zlovchining tinglovchi bilan munosabatni boshqarish, uning "ijtimoiy yuzi"ni (face-saving act) asrash va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan nutqiy ziddiyatlarning oldini olishga qaratilgan maqsadli lisoniy faoliyatidir. Ingliz badiiy adabiyoti tarixi davomida xushmuomalalik nutqiy aktining sayqallashuvi va evolutsiyasi ingliz jamiyatidagi ijtimoiy o‘zgarishlar, sinfiy tabaqalanish, gender munosabatlari va eng muhimi — shaxsiy daxlsizlik (privacy/boundaries) qadriyatining rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib keldi. Yozuvchilar qahramonlarning ichki niyati, tabiati va manipulyatsiyalarini ochiq aytmay, aynan xushmuomalalik strategiyalari orqali matn osti ma’nosi (subtext) sifatida muhrlaganlar.

Uilyam Shekspir yashagan Uyg‘onish davrida xushmuomalalik nutqiy akti yuqori tabaqaga xos murakkab ritorika, metaforalar va poetik o‘xshatishlar tizimi orqali namoyon bo‘lgan. Bu davrda ayollarga nisbatan xushmuomalalik akti ularni ulug‘lash, "yuzini yuksakka ko‘tarish" pozitsiyasidan turib amalga oshirilgan. "Romeo va Juletta" (Romeo and Juliet) tragediyasida Romeo va Julettaning birinchi uchrashuvidagi nutqiy akt butunlay poetik sayqallangan xushmuomalalik ustiga qurilgan. Masalan,

"If I profane with my unworthiest hand this holy shrine, the gentle sin is this: My lips, two blushing pilgrims, ready stand to smooth that rough touch with a tender kiss."

(Agar men o‘zining eng noloyiq qo‘lim bilan ushbu muqaddas qadamjoni bulg‘agan bo‘lsam, bu gunoh shunday muloyim yuviladi: lablarim — ikki qizarib turgan ziyoratchi, ushbu qo‘pol teginishni nozik bo‘sa bilan yumshatishga tayyor turibdi).

Romeo Julettaga yaqinlashish orqali uning shaxsiy hududini buzish qo‘polligini yaxshi anglaydi. U ushbu salbiy nutqiy va jismoniy aktni yumshatish

uchun **ijobiy xushmuomalalik** va yuksak ritorikadan foydalanadi. O‘zini "noloyiq ziyoratchi", qizni esa "muqaddas sajdagoh" (*holy shrine*) deb atash orqali nutqiy aktni maksimal darajada sayqallaydi va qizning rad javobi berish ehtimolini nolga tushiradi.

Shuningdek, Jeyn Ostin, Sharlotta Bronte, Charlz Dikkens asarlarida xushmuomalalik nutqiy akti o‘zining shakliy cho‘qqisiga yetgan. Jamiyatda his-tuyg‘ularni ochiq-oydin ko‘rsatish, to‘g‘ridan-to‘g‘ri e’tiroz bildirish uyat va madaniyatsizlik hisoblangan. Shu bois, yozuvchilar eng qattiq rad javoblari yoki nafrat tuyg‘ularini ham o‘ta andishali xushmuomalalik qobig‘iga o‘raganlar. Jeyn Ostinning **"Andisha va g‘urur"** (*Pride and Prejudice*) romanida janob Darsi Elizabetga birinchi marta kutilmagan nikoh taklifini kiritganda, Elizabet uni yomon ko‘rsa-da, rad javobini ingliz nutq etiketining eng yuqori me’yorlarida boshlaydi. Masalan,

"I cannot but say that I am sorry to cause pain to anyone. It has been most unintentionally done, I hope, and it will be short-lived. The feelings which, you tell me, have long prevented the acknowledgment of your regard, can have little difficulty in overcoming it after this explanation."

(Kimgadir ozor berayotganimdan afsusda ekanimni aytmay ilojim yo‘q. Umid qilamanki, bu mutlaqo qasddan qilinmadi va tezda o‘tib ketadi. Siz hozirgina aytgan, mening hislarimga iqror bo‘lishingizga uzoq vaqt to‘sqinlik qilgan o‘sha andishalaringiz ushbu tushuntirishimdan keyin bu tuyg‘uni yengib o‘tishda qiyinchilik tug‘dirmaydi deb o‘ylayman).

Elizabet o‘z nutqida Jefri Lichning "Hamdardlik maksimasi" (Maxim of Sympathy) qoidasiga to‘liq rioya qiladi. U taklifni keskin va qo‘pol rad etish o‘rniga, avvalo "ozor berganimdan afsusdaman" (sorry to cause pain) deb boshlaydi. So‘ngra daxlsizlik me’yorini saqlab, Darsining g‘ururiga lisoniy zarba beradi. Bu ingliz nutq madaniyatidagi o‘ta sovuq, ammo shaklan mukammal sayqallangan xushmuomalalik namunasidir.

Ingliz xushmuomalalik madaniyatining bosh asosi — salbiy xushmuomalalik bo‘lib, u tinglovchiga bosim o‘tkazmaslik, uning erkinligini

cheklamaslik va unga buyruq bermaslik tamoyiliga tayanadi. Adabiyotda bu holat buyruq gaplar o‘rniga modal fe’llar (would, could, might) yordamida yasalgan bilvosita nutqiy aktlar orqali yuzaga chiqadi. Sharlotta Brontening "Jeyn Eyre" romanida janob Rochester yuksak ijtimoiy mavqega ega bo‘lsa-da, o‘zining oddiy muallimasi Jeynga biror narsani buyurishda doim nutqiy aktni yumshatib so‘zlaydi:

"Would you turn your face a good deal more to the light, Miss Eyre? I want to read it."

(Yuzingizni yorug‘roqqa qarata olasizmi, Miss Eyr? Uni yaxshiroq ko‘rmoqchiman).

Rochester uy egasi sifatida Jeynga *"Turn your face to the light"* (Yuzingizni yorug‘ga buring) deb imperativ shaklda buyruq berishga to‘liq haqli edi. Ammo u *"Would you..."* (Qarata olasizmi...) so‘roq strukturasini tanlaydi. Bu pragmatik jihatdan tinglovchi ayolga go‘yoki rad etish yoki tanlash imkoniyatini qoldirish illyuziyasini beradi. Bu strategiya ingliz nutqida xushmuomalalikning tinglovchi irodasini hurmat qilish darajasida sayqallanganidan dalolat beradi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz adabiyoti qahramonlari qo‘llagan xushmuomalalik strategiyalari muloqot xavfsizligini ta’minlash, rad javoblarini yumshatish va ijtimoiy masofani saqlashda mukammal darajadagi lingvistik vosita vazifasini o‘tagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Austen, J. Pride and Prejudice. — New York: Cambridge University Press, 2005. — 430 p.

2. Bronte, Ch. Jane Eyre. — London: Penguin Classics, 2003. — 520 p.

3. Brown, P., Levinson, S. C. Politeness: Some universals in language usage. — Cambridge: Cambridge University Press, 1987. — 345 p.

4. Leech, G. N. Principles of Pragmatics. — London: Longman, 1983. — 250 p.

5. Searle, J. R. Indirect speech acts // Syntax and Semantics. — Academic

Press, 1975. — Vol. 3. — P. 59-82.

6. Shakespeare, W. Romeo and Juliet. — Oxford: Oxford University Press, 2008. — 240 p.

7. Qodiriy, A. O‘tkan kunlar. — Toshkent: Sharq, 2019. — 380 b.

8. Фарходова Ш. Принцип вежливости в английской и узбекской речевой адаптации //Зарубежная лингвистика и лингводидактика.– 2024. – Т. 1. – С. 390-5.

9. Фарходова Ш. The principle of politeness in English and Uzbek speech adaptation //Зарубежная лингвистика и лингводидактика. – 2024. – Т. 2. – С. 1.

10. Umidovna F. S., Kholmuminovna S. A. Social factors and their functioning in sociolinguistics //Образование наука и инновационные идеи в мире. – 2023. – Т. 21. – №. 3. – С. 68-70.